

KUNTOUTUKSEN KÄYTÄNNÖT PALTAMON TYÖLLISYYSKOKEILUSSA

Toimijuuden tukeminen ammatillisessa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa

Johdanto

Työikäisten kuntoutus määrittynyt vahvasti suhteessa työelämään; työllistymiseen, työhön palaamiseen ja työssä pysymiseen. Kuntoutuksen yksilöllisenä tavoitteena on edistää työ- ja toimintakykyä ja työssä selviytymistä. Yhteiskunnalliset tavoitteet liittyvät muun muassa osaavan työvoiman turvaamiseen ja työurien pidentämiseen (Rajavaara 2009,11).

Työttömien työikäisten suhde kuntoutukseen on monimutkaisempi. Erityisesti pitkäaikaistyöttömien kohdalla suhde työelämään on etäinen, mikä vaikeuttaa työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointia ja työllistymistavoitteen asettamista. Työttömien tilanteet ja palvelutarpeet eivät näytä asettuvan nykyiseen kuntoutusjärjestelmään, ja seurauksena on usein jääminen kuntoutuksen ulkopuolelle (Karjalainen 2011; Suikkanen ym. 2005; Kokko 2003). Nähtävissä on kuitenkin niin sanottujen non-institutionaalisten kuntoutusmuotojen kehittämistä tälle kohderyhmälle (Mäkitalo ym. 2008; Karjalainen mt.). Erilaisissa projekteissa ja hankkeissa on voitu ylittää perinteisiä raja-aitoja kuntoutustoimenpiteiden yksilöllisessä toteuttamisessa.

Paltamon täystyöllisyyskokeilu on vuosina 2009–2013 toteutuva hanke, jossa kaikki

paikkakunnan työttömät työnhakijat pyritään työllistämään joko avoimille työmarkkinoille tai Paltamon työvoimayhdistykseen ja sen ylläpitämään Työvoimataloon. Hankkeen peruslähtökohtana on yhdistää eri sosiaaliturvaetuudet (työttömyyspäiväraha, työmarkkinatuki, toimeentulotuki, asumistuki) palkaksi sekä ylläpitää työttömien työ- ja toimintakykyä ja ehkäistä syrjäytymistä erilaisten työllistymistä tukevien toimintojen avulla (Laurikainen & Huotari 2010). Olennaista kokeilussa on, että vasta työttömäksi jääneet sekä pitkään työttömänä olleet kuuluvat kaikki toiminnan piiriin. Työllisyyskokeilun suunnittelussa on ollut selkeä kuntoutuksellinen lähtökohta (Huotari 2008; Ilvonen ym. 2008). Hankkeen tavoitteeksi on nähty yksilöllisten polkujen löytyminen avoimille työmarkkinoille koulutuksen ja kuntoutuksen kautta sekä syrjäytymisen ehkäiseminen riittävän pitkän työ- ja kuntoutussuhteen avulla.

Tässä artikkelissa tarkastellaan kuntoutuksen käytäntöjä Paltamon työllisyyskokeilussa ammattilaisten näkökulmasta. Lähtökohtana on näkemys kuntoutuksen tehtävästä tukea yksilön toimijuutta, ja siten myös lisätä hänen todellisia toimintamahdollisuuksiaan (ks. Lindh & Suikkanen 2011; Björklund & Sarlio-Siintola 2010; Sen 1993). Työllisyyskokeilun

kontekstissa kiinnostus kohdistuu etenkin siihen, miten ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus toteutuvat, ja miten niiden nähdään tukevan yksilöiden toimijuutta ja toimintamahdollisuuksia.

Paltamon työllisyyskokeilun toteutus

Paltamon työllisyyskokeilussa työtön työnhakija ohjataan ensin Työnhakuklubille, jossa hänelle tarjotaan työnhakuvalmennusta. Tämän jälkeen henkilölle tehdään työtarjous työvoimayhdistykseen, mikäli hän ei siirry suoraan avoimille työmarkkinoille tai koulutukseen. Työvoimayhdistykseen työllistetyt henkilöt voivat työskennellä yhdistyksen Työvoimatalolla erilaisissa tehtävissä, kuten työpajoilla, tuotteiden myyntipisteissä tai alihankintatöissä. Heidät voidaan myös edelleensijoittaa Työvoimatalon ulkopuolelle kunnan, yritysten ja yhdistysten työtehtäviin. Toukuussa 2012 työvoimayhdistyksellä oli työso-
pimus 253 henkilön kanssa, joista 187 työskenteli Työvoimatalon tehtävissä ja 66 työskenteli edelleensijoitettuna talon ulkopuolella.

Työvoimayhdistykseen työllistetyt henkilöt ovat palkkatyösuhteessa, joten heillä on oikeus lakisääteiseen työterveyshuoltoon. Työvoimatalossa työskentelee oma terveydenhoitaja, minkä lisäksi ostopalveluna hankitaan työterveyslääkäripalvelut. Perussairaudenhoidon osalta (esimerkiksi flunssat) asiakkaat ohjataan terveyskeskukseen. Periaatteena on, että kaikki taloon työllistetyt käyvät terveydenhoitajan työhöntulotarkastuksessa, jonka jälkeen heidät voidaan tarvittaessa ohjata työterveyslääkärille. Myöhemmin työterveyslääkärille voidaan ohjautua myös kuntoutusohjaajan, työhön valmentajan tai pajaohjaajan kautta. Kesäkuussa 2012 Työvoimatalossa työskenteli kokopäiväisesti terveydenhoitaja, kaksi kuntoutusohjaajaa, viisi pajaohjaajaa, työhön valmentaja ja työnetsijä sekä hallinto- ja toimistohenkilökuntaa. Kaksi työterveyslääkärinä piti vuorotellen vastaanottoa talolla yhdestä kahteen kertaa viikossa.

Paltamon työllisyyskokeilun toteutumista arvioidaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimassa laajassa tutkimusko-

konaisuudessa vuosina 2009–2013 (Kokko & Kotiranta 2010). Työllisyyskokeilun terveys- ja hyvinvointivaikutusten lähtötason tilannetta kuvaavassa raportissa on verrattu Paltamon työttömien, Sonkajärven työttömien ja Paltamon työllisten tilanteita (Nenonen ym. 2011). Paltamon työttömien keskuudessa oli vertailuryhmiä enemmän muun muassa koettua heikkoa terveyttä, psyykkistä kuormittuneisuutta, sosiaalisten tilanteiden pelkoa, kokemusta koulu- ja oppimisvaikeuksista, alkoholin liikkakäyttöä ja itsensä yksinäiseksi tuntemista. Vastaavasti aktiivisesti osallistuvien ja elämänlaatunsa keskimääräistä paremmaksi kokevien osuudet olivat Paltamon työttömistä yli 80 % oli tutkimusta edeltävänä viitenä vuotena ollut yhteensä yli vuoden työttömänä. (Mt.)

Täystyöllisyyskokeilu on laaja-alainen aktivointihanke, johon osallistuu varsin heterogeeninen joukko ihmisiä. Kuntoutus koskettaa erityisesti henkilöitä, joilla on pitkäaikaistyöttömyyttä, vajaatyökykyisyyttä tai elämäntilanne on muutoin hankala. Heidät työllistetään Työvoimatalolle, jossa kuntoutumista ja avoimille työmarkkinoille työllistymistä pyritään tukemaan eri tavoin. Työvoimatalo muodostaa niin sanotut välityömarkkinat eli tuetut työmarkkinat työttömyyden ja avointen työmarkkinoiden väliin (ks. esim. Suikkanen 2008).

Kuntoutuksen rajapinnat

Työttömyys, ja etenkin pitkäaikaistyöttömyys, kytkeytyy kuntoutukseen monin tavoin. Työttömät voivat keskimäärin huonommin ja ovat sairaampia kuin työlliset, ja erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmat nousevat esiin pitkittyneen työttömyyden yhteydessä (ks. esim. Heponiemi ym. 2008). Myös ammatilliset valmiudet ja taidot tuodaan toistuvasti esille työllistymistä vaikeuttavana asiana (ks. esim. Aho & Mäkiäho 2012). Pitkäaikaistyöttömien tilanteissa ammatillisen osaamisen, arjessa selviytymisen ja terveydellisten rajoitteiden kysymykset kietoutuvat usein yhteen (ks. Rajavaara 2000; Suikkanen ym. 2005; Kortteinen

Et Tuomikoski 1998). Kyse on siten monitahoisesta huono-osaisuuden ja syrjäytymisen problematiikasta.

Vaikka kuntoutuksen yhtenä julkilausuttuna tavoitteena on torjua sosiaalista syrjäytymistä, kuntoutusjärjestelmä tunnistaa ja tunnustaa edelleen heikosti tällaisia monimutkaisia tilanteita. Sosiaalivakuutusjärjestelmässä kuntoutustoimenpiteisiin pääsy edellyttää lääketieteellistä arviota työkyvyn heikkenemisestä vian, vamman tai sairauden takia. Pitkäaikaistyöttömien kohdalla jo lääketieteelliseen arvioon pääsy asettaa yhden kynnyksen kuntoutuksen toteutumiseksi (Saikku 2011). Syrjäytymisen ehkäisy ei konkretisoidu myöskään kuntoutuksen tavoitteissa; työllistymistavoitteen ensisijaisuus rajaa pitkäaikaistyöttömiä ja vaikeasti työllistyviä ulos ammatillisesta kuntoutuksesta. Työttömien sosiaalinen kuntoutus toteutuu paljolti virallisen kuntoutusjärjestelmän ulkopuolella, esimerkiksi osana aikuissosiaalityötä tai kuntouttavassa työtoiminnassa. (Karjalainen 2011.)

Kuntoutusjärjestelmän näkökulmasta pitkittynyt työttömyys ja syrjäytymisen uhka asettavat haasteita etenkin ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen suuntaan. Paltamon työllisyyskokeilu näyttää mielenkiintoisena mahdollisuutena ylittää ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen rajapintoja. Kokeilun saama valtionrahoitus sisältää työ- ja elinkeinohallinnon järjestämän ammatillisen kuntoutuksen. Näin ollen kokeilussa voidaan myös itse määritellä ja kehittää ammatillisen kuntoutuksen toimintamuotoja. Yhtymäkohtia voidaan löytää esimerkiksi vajaakuntoisten tuetun työllistymisen ja työhönvalmennuksen toimintamalleista, joissa lähtökohtana on tuen tuominen työpaikalle ja työtehtäviin (ks. esim. Ala-Kauhaluoma & Kokko 2001). Muun kuntoutuksen osalta työllisyyskokeiluun työllistetyt ovat normaalin kuntoutusjärjestelmän piirissä. Heille voidaan hakea Kansaneläkelaitoksen, työeläkelaitosten tai kunnan järjestämiä kuntoutustoimenpiteitä. Työterveyshuollon palvelut voivat osaltaan edistää työllistettyjen kuntoutukseen ohjautumista. Työvoimatalo yhteisenä työ- ja toimintapaikkana tarjoaa ammattihenkilöstölle myös mahdolli-

suuksia kehittää sosiaalisen kuntoutuksen toimintamuotoja.

Näkökulma toimijuuteen ja toiminnan mahdollisuuksiin

Kuntoutuksessa on viime vuosikymmeninä siirrytty yksilön ja hänen vajaavuuksiensa tarkastelusta kohti voimavaroja ja yksilön ja ympäristön vuorovaikutussuhdetta korostavaa näkökulmaa (ks. esim. Järvikoski 1994; Karjalainen 2004). Keskeisenä näyttäytyvät kuntoutujan oma kokemus, vaikutusmahdollisuudet ja osallisuus niissä tilanteissa ja olosuhteissa, joissa hän elää. Kuntoutuminen rakentuu yksilön ja toimintaympäristön vuorovaikutuksessa. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 53.)

Samansuuntaista näkökulmaa voidaan nähdä ns. inhimillisten toimintavalmiuksien teoriassa (capability approach), jonka mukaan yksilöiden todelliset toimintamahdollisuudet muotoutuvat yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden vuorovaikutuksessa (Sen 1993; Robeyns 2005; Björklund & Sarlio-Siintola 2010). Hyvinvoinnin ja sen oikeudenmukaiseen jakautumiseen liittyvänä kehikkona toimintavalmiuksien teoria on kuntoutuksen viitekehystä laajempi. Kuntoutuksen näkökulmasta keskeisiä ovat teoriassa korostuvat toimijuuden, valinnanvapauden ja todellisten mahdollisuuksien periaatteet (ks. Lindh & Suikkanen 2011, 130). Toimintavalmiuksien teorian keskeisiä kysymyksiä on, miten institutionaaliset rakenteet tukevat yksilön todellisia mahdollisuuksia toimia itselleen merkityksellä tavalla (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 37). Tämä voidaan ymmärtää myös kuntoutukseen kohdistuvaksi odotukseksi; miten kuntoutus osaltaan tukee yksilön toimijuutta ja siten lisää hänen todellisia toimintamahdollisuuksiaan yhteiskunnassa.

Tässä artikkelissa kiinnostus kohdistuu siihen, millaisin kuntoutuksen käytännöin Paltamon työllisyyskokeilussa pyritään ja pystytään tukemaan Työvoimatalolle työllistettyjen toimijuutta ja toimintamahdollisuuksia. Jyrki Jyrkämä (2004, 157–159; 2008) on kehittänyt viitekehystä toimijuuden tarkasteluun. Toimi-

juus nähdään suhteessa niihin tilanteisiin ja ympäristöihin, joissa yksilö toimii. Kehikossa toimijuus rakentuu sisältäpäin tarkasteltuna kuuden ulottuvuuden – osata, kyetä, haluta, täytyä, voida ja tuntea – keskinäisestä dynamiikasta. ”Osata”-ulottuvuus tarkoittaa laajasti erilaisia tietoja ja taitoja. ”Kyetä”-ulottuvuudessa on kyse ensisijaisesti psyykkisistä ja fyysisistä kyvyistä. ”Haluta” liittyy motivaatioon ja motivoituneisuuteen ja ”täytyä” fyysisiin ja sosiaalisiin esteisiin. ”Voida” tarkoittaa tilanteen luomia mahdollisuuksia ja ”tuntea” liittyy ihmisen perusominaisuuteen liittäen kohtaamiinsa asioihin ja tilanteisiin tunteitaan. (Jyrkämä 2008, 194–196.)

Artikkelissa sovelletaan Jyrkämän viitekehystä (kuva 1) kuvaamaan Työvoimatalon työllistettyjen toimijuuden ulottuvuuksia ja Työvoimatalon kuntoutuksen käytäntöjä. Viitekehystä voidaan käyttää niin yksilöiden toimijuuden kuin toimintakäytäntöjen tarkasteluun (Jyrkämä 2008, 197–198). Kehikosta on jätetty pois tuntemisen ulottuvuus, koska näemme, ettei sitä voi avata ammattilaisten haastatteluista koostuvasta aineistosta.

Artikkelissa tarkastellaan millaisia asioita osaamiseen, toimintakykyyn, motivaatioon, pakkoihin ja mahdollisuuksiin liittyy, ja miten niihin pyritään tai pystytään vaikuttamaan Työvoimatalon toiminnassa, kuntoutuksen keinoin ja suhteessa työmarkkinoihin. Erityisen kiinnostuksen kohteena on, miten ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus näyttyvät Työvoimatalon käytännöissä ja toimijuuden tukemisessa.

Tutkimusaineisto ja analyysin eteneminen

Artikkeli on osa laajempaa Paltamon työllisyyskokeilun kuntoutusvaikutusten arviointitutkimusta (Kokko & Saikku 2010). Se on luonteeltaan tapaustutkimus, jossa tutkimuskohteena ovat työllisyyskokeilussa toteutuvat kuntoutuksen käytännöt (ks. Yin 1994, 13–15). Artikkelin tutkimusaineisto muodostuu Paltamon Työvoimatalon toimihenkilöiden teemahaastatteluista. Ammattihenkilöstöllä on merkittävä rooli kuntoutuksen portinvar-

Osata Tiedot, taidot
Kyetä Fyysinen, psyykkinen, ”Ruumiillinen toimintakyky”
Haluta Motivaatio, tavoitteellisuus
Täytyä Pakot, rajoitteet
Voida Mahdollisuudet, vaihtoehdot

Kuva 1. Toimijuuden ulottuvuudet (mukailtu Jyrkämä 2004, 158; 2008, 195)

tijoina ja kuntoutuskäytäntöjen toteuttajina (Järvikoski & Härkäpää 2004, 162–164). Työvoimatalolla kuntoutus liittyy työterveyslääkärien, terveydenhoitajan, kuntoutusohjaajien, työhön valmennuksen esimiehen, työnetsijän ja pajaohjaajien toimenkuviin.

Teemahaastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina syksyllä 2011 ja ryhmähaastatteluina kesällä 2012. Yksilöhaastatteluissa haastateltiin kahta terveydenhoitajaa ja kuntoutusohjaajaa. Ryhmähaastatteluissa ryhmät muodostettiin ammatti-/toimenkuvaryhmittäin: 1) kaksi kuntoutusohjaajaa ja terveydenhoitaja, 2) esimiehet: neljä pajaohjaajaa, työhön valmennuksen esimies ja työnetsijä ja 3) kaksi työterveyslääkärää. Haastatteluihin osallistui kaikkiaan 13 eri henkilöä. Terveydenhoitajat siirtyivät talolta muualle töihin, ja taloon palkattiin uusi terveydenhoitaja ja toinen kuntoutusohjaaja. Yksi pajaohjaajista ei päässyt osallistumaan ryhmähaastatteluun. Haastattelujen teemat rakentuivat kuntoutuksen ympärille: oma toimenkuva/ työtehtävä, kuntoutustarpeet, kuntoutukseen ohjaus, kuntoutusprosessit, yhteistyö ja kuntoutuskäytännöt. Yksilöhaastattelut toteutettiin puhelinhaastatteluina ja niistä kirjoitettiin muistiinpanot. Ryhmähaastattelut äänitettiin ja nauhoitteet litte-

roitiin. Tekstiä muodostui kaikkiaan 116 sivua.

Haastatteluaineiston analyysin kehikona on ollut osaamisen, kykenemisen, haluamisen, täytymisen ja voimisen ulottuvuudet Jyrkämän (2004; 2008) viitekehystä soveltaen (ks. kuva 1). Analyysissä on nostettu esiin näiden teemojen ilmentymistä asiantuntijoiden puheessa heidän puhuessaan malliin työllistettyjen toimintakyvystä, kuntoutustarpeista, kuntoutumisesta ja työllistymisestä sekä kuntoutuksen käytännöistä Työvoimatalolla. Analyysirunko muodostettiin toimijuuden ulottuvuuksista ja sisällönanalyysi on siten ollut teorialähtöistä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2004, 116–117). Molemmat tutkijat kävivät läpi kaikki haastattelut luokitellen sisältöä mainittujen viiden ulottuvuuden alle sekä nostaen esille niitä asioita, jotka eivät suoraan istuneet kehikkoon. Tämän jälkeen tutkijat kävivät yhdessä läpi tehdyt luokitukset, keskustelivat esiinnousseista teemoista ja niiden luokittelusta. Useamman tutkijan suorittama analyysi lisää tulosten luotettavuutta (Patton 1990, 468).

Tulosten esittelyssä päätimme pitäytyä pidempien suorien puhe-/tekstinäytteiden esittämisestä, koska haastateltavat ovat tunnistettavissa. Pyrimme kuitenkin tuomaan esille haastateltujen omia ilmaisuja, jotka on erotettu lainausmerkein. Haastattelut tukivat toisiansa ja toivat esille samoja asioita. Työterveyslääkärit puhuivat eniten kyetä-teemasta, kuntoutusohjaajat, terveydenhoitajat ja esimiehet osata ja haluta -teemoista. Kaikki ulottuvuudet tulivat kuitenkin esille kaikissa ryhmähaastatteluissa.

Osata

Toimihenkilöiden haastatteluissa ”osata” jäsenyi kolmeen alueeseen; ammatilliseen koulutukseen ja ammattitaitoon, työssä oppimiseen ja ammattitaidon ylläpitämiseen sekä elämänhallintaan. Monilla työllistetyillä nähtiin puutteita ammattitaidossa, osaaminen on vanhentunutta tai ammatillinen tutkinto puuttuu. Nuorilla saattaa olla ammatillinen koulutus, mutta ei vielä riittävää osaamista työkokemuksen kautta. Toisaalta erityisesti

iäkkäämmistä monella koettiin olevan vankkaa kokemuksen tuomaa ammattitaitoa. Talolla on siten ”monenkirjavaa joukkoa, monen alan osaajia, ja sitten paljon niitä, joilla ei ole sitä osaamista.” Ammattitaidon ja koulutuksen tärkeyden nähtiin korostuvan työmarkkinoiden vaatimuksissa; työntekijöiltä edellytetään alan koulutusta, vahvaa ammatillista osaamista ja tuoretta työkokemusta, koska ”yrityksissä haetaan sitä terävintä ja valmista, jota ei tarvitse kouluttaa.” Vähäisempiä työtaitoja vaativia ”apumiesten” töitä ei enää ole työmarkkinoilla tarjolla.

Työssä oppimisen ja ammattitaidon ylläpitämisen teema liittyi Työvoimatalon käytäntöihin. Työvoimatalossa edistetään ihmisten ammatillista osaamista työssä oppimisen ja sitä kautta vähitellen selkiytyvien ammatillisten suunnitelmien kautta. Työpajoilla ja alihankintatöissä ihmisille pyritään löytämään ”sitä oman alan tekemistä, että ne pääsee tekemään ja ylläpitämään sitä taitoa.” Toisaalta haastatteluissa nousi esille, ettei ammatillisen osaamisen kehittämisen näkökulmaa ole vielä riittävästi huomioitu työtehtävien suunnittelussa vaan työllistetyt voivat jumiutua samoihin tehtäviin tai toiminta on ”talolähtöistä” eli heidän työtehtävänsä määräytyvät ulkopuolisten tilaustöiden kautta. Erityisesti nuorten kannalta esitettiin myös huolta siitä, millaista kuvaa työelämästä ja sen vaatimasta osaamisesta Työvoimatalolla saadaan, kun työtahti on leppoinen ja talolla työskentelee hyvin erilaisessa työkuunnossa olevia ihmisiä.

Ammatillinen kuntoutus näkyi haastateltavien puheessa monitahoisena; yhtäältä Työvoimatalo toteuttaa toiminnassaan ”ammatillista kehittymistä lisäävää kuntoutusta”, toisaalta työterveyshuolto on ohjannut joitakin työllistettyjä Kelan ja työeläkelaitoksen ammatilliseen kuntoutukseen. Haastatteluissa nousi esille, että kaikki eivät ole vielä ”tarpeeksi hyviä Kelan kuntoutukseen”, osan koettiin tarvitsevan tukea ja toimenpiteitä Työvoimatalolla ennen Kelan kuntoutukseen hakemista. Erityisesti nuorten kohdalla vaatimus vajaakuntoisuudesta - ”pitää olla diagnoosi” - nähtiin ammatilliseen kuntoutukseen hakeutumisen esteenä.

Elämänhallinnan puutteita nähtiin erityisesti nuorilla. Esille tuotiin arkielämän taitojen oppimista, kuten raha-asioista ja omasta kodista huolehtimista. Talolla on ”jonkin verran ihmisiä, joilla menee rahat ensin muuhun, laskuja ei aukaista, ja pinot vaan kertyy”. Myös taitoa ajatella tulevaisuutta pidemmällä tähtäimellä kuvattiin oppimista vaativaksi asiaksi, joka tulee ”hoksata”. Työvoimatalolla nuorten elämänhallinnan taitoja pyritään edistämään muun muassa kuntoutusohjaajan keskustelujen ja kurssitoiminnan, kuten itsenäisen asumisen valmennuksen, kautta.

Kyetä

Teema ”kyetä” sisälsi lähtökohtaisesti fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä koskevia asioita. Ammattilaisten puheessa kykeneminen liittyi vahvasti myös sosiaaliseen toimintakykyyn, jonka nähtiin lomittuvan monella tavalla työllistettyjen fyysisiin ja psyykkisiin rajoitteisiin.

Haastatteluissa kykeneminen tuli esiin puheena työkykyisyydestä tai vastaavasti työ- ja toimintakyvyn rajoitteista. Suurella osalla työllistetyistä työkyky nähtiin jollakin tavoin alentuneeksi. Haastatellut kokivat, että työkyvyn fyysiset rajoitteet tulevat yleensä hyvin esille työtehtävien kautta, esimerkiksi rakennustöissä nähdään nopeasti ”onko sitä alene-
maa vai ei, että mihin pystyy ja mihin ei”. Sitä vastoin psyykkiset, sosiaaliset ja kognitiivisten taitojen ongelmat vaikuttavat taustalla ja rajoittavat yhtä lailla työ- ja toimintakykyä. Tällaisina rajoitteina mainittiin muun muassa oppimiskyky, sosiaalisten tilanteiden pelko, estyneisyys ja ”hankala perhetilanne”. Erityisesti päihteiden ongelmakäyttö ja mielenterveysongelmat korostuvat työ- ja toimintakyvyn rajoitteina. Päihdeongelmaan vastaaminen koetaan vaikeaksi, koska täystyöllisyyskokeiluun voivat osallistua myös päihde- ja huumeriippuvaiset.

Ammattilaisten mukaan Työvoimatalossa työkykyä joudutaan katsomaan monesti läpi sormien eikä käsitys työkyvystä siten vastaa normaalin työelämän vaatimuksia: ”Se käytännön työkykyisyys, meidän pitää astua askel sivuun, se ei toteudu tässä talossa.” Osalla

esiintyy toistuvasti rokulpäiviä, jolloin he eivät kykene tulemaan työpaikalle tai tultuaan paikalle eivät kykene työhön. Työkykyisyyden edellytyksenä nähtiin siten myös kyky säännölliseen päivärytmiin, työyhteisön sääntöjen noudattamiseen ja uusiin tehtäviin tarttumiseen. Tilanne herätti ristiriitaisia tuntemuksia ammattilaisissa; toisaalta nähtiin, että päihde- ja mielenterveysongelmaisten mahdollisuus tulla työpaikalle ja ”olla kansalaisten kirjoilla” on hyväksi heidän psyykkiselle ja sosiaaliselle toimintakyvyllään. Toisaalta koettiin, että selkeästi työ- ja toimintakyvyttömiä läsnäolo työpaikalla aiheuttaa työturvallisuusriskin ja on epäoikeudenmukaista muita työllistettyjä kohtaan. Päihdetilanteisiin puututaan työpaikalta poistamisella ja palkan pidättämisellä. Haastateltujen mukaan tämä ei kuitenkaan ole ratkaisu ongelmaan vaan saattaa jopa edesauttaa ongelman syvenemistä. Tällä alueella nähtiinkin tarvetta uusille työkäytännöille.

Työvoimatalon työterveyshuollossa työkyvyttömyys voidaan tarvittaessa todentaa, ja ohjata ihmisiä sairaus- tai työkyvyttömyysetuuksille. Vaikeat päihdeongelmat tuottavat tilanteita, joissa henkilö on käytännössä työkyvytön, mutta ”ei riippuvuusdiagnoosin perusteella ole oikeutettu sairauspäivärahaan tai kuntoutusetuuksiin.” Haastateltujen mukaan läheskään kaikki työkyvyttömiksi todetut eivät kuitenkaan halua tai pysty siirtymään sairaus- tai eläke-etuuksille, koska heidän tuloonsa laskisivat. Palkan lisäksi syynä nähtiin Työvoimatalon työkuultuuri; talolle voi tulla myös sairaana eikä työsuorituksia edellytetä. Odotuksena oli, että hankkeen lähestyessä loppuaan sairauspäivärahalle ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien osuus tulee kasvamaan, kun vaihtoehtona on työttömyys.

Haluta

Ammattilaisten puheessa ”haluta” liittyi ensinnäkin työhaluun tai -haluttomuuteen. Työllistetyillä koettiin useimmiten olevan hyvä motivaatio työskennellä Työvoimatalolla. Työvoimatalon osa-aikatyö ja siihen suhteutettu palkka tarjoaa työttömyysaikaan nähden paremmat edut ”sekä yhteisöllisesti että ra-

hallisesti”. Työpisteisiin muodostuu sosiaalisia yhteisöjä, joissa työllistetyt viihtyvät. Työvoimatalo koetaan ”hyväksi ja turvalliseksi olla, kun on tutut ihmiset”. Työhaluttomuus liittyy haastattelujen mukaan toisaalta siihen, ettei talolla ole aina riittävästi tai riittävän mielekkäitä työtehtäviä tarjolla. Toisaalta työhaluttomuuden taustalla nähdään joidenkin vaikea kokonaiselämätilanne, esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat tai työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeus. Talolla on ”reserviporukka, joka ei ole hirveän innokas minnekään päin lähtemään.”

Työhalua merkittävämpänä asiana haastatteluissa näyttäytyi työllistymishaluttomuus eli haluttomuus siirtyä talosta avointen työmarkkinoiden suuntaan. Monilla työllistetyillä ei koettu olevan halua hakeutua eteenpäin talon ulkopuolisiin töihin. Työllistymishalua vähentävät ne asiat, jotka saavat heidät viihtymään Työvoimatalossa; palkkaus, hyvät työolosuhteet ja turvallinen työyhteisö. Siirtymistä kohti avoimia työmarkkinoita pyritään tukemaan esimerkiksi tarjoamalla niin sanottua työnantajapakettia, jossa työllistetyille tarjotaan kymmenen euron päivittäistä lisäpalkkaa hänen työskennellessään talon ulkopuolella. Kuitenkin vain harva on halunnut tarttua tilaisuuteen.

”Haluta” liittyikin haastatteluissa työllistettyjen tavoitteellisuuteen, joka näkyy haluna tai haluttomuutena mennä elämässä eteenpäin. Osalla on rohkeutta ja halua hakeutua töihin tai koulutukseen Työvoimatalon ulkopuolelle, osa on pääosin tyytyväinen olotilaansa eikä halua muutosta tilanteeseensa. Työllistymishalua pyritään tukemaan lisäämällä tavoitteellisuutta: ”Ihmisen kanssa katsotaan, mitä ne työtehtävät on, ja sitten toisaalta arvioidaan myös sitä kuinka hän on onnistunut niissä tehtävissä, missä olisi kehittymistä.” Talolla on otettu käyttöön esimies-alaiskeskustelut ja kuntoutussuunnitelmat, joiden avulla hahmotellaan yksilöllisiä polkuja kohti työelämää.

Haastatteluissa tavoitteellisuuden puutteen nähtiin liittyvän työttömyyden ja huono-osaisuuden kokemukseen; ihmisillä puuttuu uskoa omiin kykyihinsä ja mahdollisuuk-

siinsa, kokemusta siitä, että he voisivat oikeasti vaikuttaa tulevaisuuteensa. Elämää eletään lyhyellä aikajänteellä, ”aatellaan vaan tätä päivää, eikä sitä jatkoa”. Käytännössä tämä näyttäytyy esimerkiksi siten, että elämäntapa on sopeutettu pieniin tuloihin eikä elintason nostamista koeta tavoitteeksi. Haastatellut korostivat kannustamista ja tukemista keskeisenä osana työskentelyään, jotta työllistetyt näkisivät omat vahvuutensa, kokisivat onnistumisen kokemuksia ja rohkaistuisivat siten hakeutumaan eteenpäin elämässään, ”miettimään sitä, mitä minä haluaisin oikeasti elämältä”.

Täytyä

”Täytyä” ei noussut ammattilaisten puheessa kovin voimakkaasti esille. Selkeimmin teema esiintyi kun puhuttiin avoimille työmarkkinoille työllistymisestä. Tähän nähtiin sisältyvän monenlaisia ehtoja ja pakkoja; henkilöllä täytyy olla ammattitaitoa, osaamista, kykyä ja halua tehdä töitä sekä valmiutta lähteä töihin omaa kotipaikkakuntaa kauemmas.

Etenkin nuorille nähtiin tarpeelliseksi asettaa lisää velvoitteita Työvoimatalolla, jotta työ- ja työllistymishalu kasvaisivat. Tämä tarkoitti käytännössä esimerkiksi sitä, että työllistetyillä olisi velvoite toimia työyhteisön sääntöjen mukaisesti, ja velvoite tehdä myös ei-mieleisiä työtehtäviä: ”Pitäis olla sitä fyysistä työtä, varsinkin näillä junnuilla, että ne tajuais sen koulutuksen merkityksen.” Velvoitteiden toivottiin edistävän halukkuutta siirtyä Työvoimatalosta eteenpäin avoimille työmarkkinoille tai ammatilliseen koulutukseen sekä antavan työllistetyille realistisempaa kuvaa työelämästä. Työvoimatalon ja ”normaalin” työpaikan toimintakulttuurit ja säännöt koettiin toisistaan poikkeaviksi: normaalissa työpaikassa täytyy kyetä töihin, työstä kieltäytymisiä ei sallita ja sitä työtä täytyy tehdä mitä on. Haastatellut kokivat, että Paltamon työllisyyskokeiluun työllistettyjen velvoitteet ovat pääosin määrittelemättä.

Täytyminen liittyi haastatteluissa myös työllistettyjen henkilökohtaiseen kasvuun ja oppimiseen. Heidän täytyy murtaa työttömän

identiteettinsä niin omassa mielessään kuin suhteessa lähiympäristöön. Kokemus oli, että pienellä paikkakunnalla ihmiset helposti kategorisoidaan tietynlaisiksi, ”ihminen on määritelty jo jostakin käsin”. Elämässä eteenpäin pääseminen edellyttää näiden mielikuvien hylkäämistä. Minäkuvan muutos nähtiin osana kasvun prosessia, jonka avulla työllistetyt voivat hahmottaa tulevaisuuden tavoitteitaan omista toiveistaan käsin.

Voida

”Voida” sekä mahdollisuudet ja vaihtoehdot esiintyivät ilmaisuina harvoin haastatteluissa. Ajatuksellisesti ”voida” näyttäytyi kuitenkin kokoavana teemana, jossa yhdistyivät osaamisen, kykenemisen, haluamisen ja täytymisen ulottuvuudet. Tämä jäsenyi kahteen asiiasältöön: Työvoimatalon tuottamiin mahdollisuuksiin ja työllistymisen mahdollisuuksiin.

Ammattilaisten näkökulmasta työllisyyskokeilu mahdollistaa muun muassa riittävän toimeentulon, sosiaalisen yhteisön ja osallistumisen areenoja, konkreettisia työtehtäviä sekä työterveyshuollon ja kuntoutusohjauksen yksilöllisiä palveluja. Näiden avulla työllistetyt voivat löytää suuntaa elämälleen, ylläpitää ja kehittää työ- ja toimintakykyään sekä ammattitaitoaan, saada tukea ja ohjautua eteenpäin tarvittaviin palveluihin ja kuntoutukseen, ja jopa työllistyä avoimille työmarkkinoille. Täystyöllisyyskokeilun luonne, palkkatyösuhte ja asetettujen velvoitteiden vähäisyys näyttävät myös antavan työllistetyille harkintavaltaa siihen, millaisiin työtehtäviin tai suunnitelmiin he sitoutuvat.

Haastatteluissa painottui työllistettyjen sosiaalinen vahvistaminen Työvoimatalon käytännöissä. Sosiaalisen vahvistumisen myötä he voivat nähdä omat voimavaransa ja vaikutusmahdollisuutensa elämässään. Ihmiset saadaan huomaamaan, että ”heissä on paljon hyviä asioita ja heissä on paljon voimavaroja.” Talolla pyritään kuntoutukseen, joka pureutuu ” osallisuuteen ja oman itensä arvostamiseen, että minä oon ihan samanlainen yhteiskunnan jäsen kuin muutkin, ja mullakin saattais olla mahdollisuuksia vielä tehdä.” Tämä on edel-

lytys ammatilliselle vahvistumiselle ja avoimille työmarkkinoille suuntautumiselle. Työvoimatalo kokonaisvaltaisena työ- ja toimintapaikkana luo tällaiseen toimintaan hyvät edellytykset.

Työllistymisen mahdollisuuksia tarkasteltaessa haastatteluissa nähtiin tarvetta kehittää Työvoimatalon käytäntöjä suunnitelmallisemmaksi ja velvoittavammaksi. Talolla on muun muassa lisätty kuntoutusohjauksen resurssia sekä kehitetty esimiestyöskentelyä. Täystyöllisyyskokeilun luonne näyttäytyy avoimille työmarkkinoille työllistymisen näkökulmasta ristiriitaisena, koska talolla työskentelee hyvin erikuntoisia ihmisiä yhteisissä tiloissa ja osittain myös samoissa työtehtävissä. Haastatteluissa pohdittiin millaista ammattitaitoa, työelämätaitoja ja motivaatiota talolla voidaan näissä olosuhteissa saavuttaa, jos työllistetyillä ei esimerkiksi ole ”sitä oman työn arvostusta ja siihen vaikuttaa isosti, jos omaa työtä ja työpaikkaa ei pidetä minään, se on isompi asia kuin äkkiä ajatteleekaan.” Toisaalta haastatellut näkivät tilanteen antavan heikommassa työkunnossa oleville mahdollisuuksia etenkin sosiaaliseen, mutta myös ammatilliseen vahvistumiseen.

Suurimpana työllistymisen esteenä näyttäytyivät työmarkkinoiden rakenteet ja käytännöt: ”Vaikka kaikki nämä työntekijät olisi pystyviä avoimille markkinoille, niin kaikille kun ei oo töitä avoimilla markkinoilla.” Työpaikkojen keskittyminen kaupunkiseuduille, vähäistä ammattitaitoa vaativien töiden puuttuminen, työnantajien haluttomuus työllistää osatyökykyisiä ja täysitehoisen työn vaatimukset luovat esteitä avoimille työmarkkinoille työllistymiselle. Haastatteluissa toistui näkemys, että noin kolmannes Työvoimatalolle työllistetyistä voisi siirtyä avoimille työmarkkinoille miltei ilman tukea, noin kolmannes tarvitsee paljon tukea työmarkkinoille päästääkseen ja noin kolmannes ei tule työskentelemään avoimilla työmarkkinoilla. Työllistettyjen mahdollisuuksien kenttä näyttääkin rajoittuvan monien osalta välityömarkkinoilla, kuten Työvoimatalolla, työskentelyyn.

Toimijuuden näkökulma ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen

Paltamon työllisyyskokeilun toimihenkilöiden haastattelut osoittavat, miten moninaisesta kokonaisuudesta vaikeasti työllistyvien ja pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksessa on kyse. Kaikissa tarkasteluissa ulottuvuuksissa, osata, kyetä, haluta, täytyä ja voida, oli tunnistettavissa niin ammatilliseen kuin sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluvia asioita. Työvoimatalon käytännöissä kuntoutuksen elementit sekoittuvat monella tapaa, mutta niitä on myös mahdollista eritellä. Kuvaan 2 on jäsennetty sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen elementtejä vaikeasti työllistyvien kuntoutuksessa toimijuuden näkökulmasta.

Osaamisen näkökulmasta keskeiseksi nousevat niin elämänhallinnan ja arkielämän taitojen kuin ammatillisen osaamisen ja työssä oppimisen tukeminen. Sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen välinen suhde näyttäytyy porrasteisena: henkilöllä tulee olla riittävää elämänhallintaa ja arkielämän taitoja, jotta ammatillinen koulutus ja työssä oppiminen olisi mahdollista. Kykenemisessä painottuvat psykososiaaliset ja kognitiiviset kyvyt; kyky toimia sosiaalisissa yhteisöissä ja oppia uutta. Ammatillisessa kuntoutuksessa painopiste on työkyvyn ja oppimisen tukemisessa. Tämä

edellyttää henkilöltä riittävää fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä, kykyä säännölliseen päivärytmiin sekä työyhteisön sääntöjen noudattamiseen.

Haluamisessa korostuu sosiaalisen kuntoutuksen osalta osallistumisen halun vahvistaminen. Ammatillisessa kuntoutuksessa tämä fokusoituu kohti työelämää: tuetaan halua tehdä töitä ja työskennellä työmarkkinoilla. Samansuuntaisesti halu mennä elämässä eteenpäin tarkentuu ammatilliseksi tavoitteiksi. Täytyminen näyttäytyy ensinnäkin työttömän roolista irrottautumisena, jota voidaan tukea sosiaalisen kuntoutuksen keinoin. Ammatillisessa kuntoutuksessa yksilön täytyy omaksua työelämän säännöt ja vaatimukset.

Voimisen ja mahdollisuuksien näkökulmasta sosiaalisen kuntoutuksen voidaan nähdä tukevan ihmisten sosiaalista toimijuutta; mahdollisuutta toimia sosiaalisissa suhteissaan ja yhteisöissä. Ammatillinen kuntoutus luo taas mahdollisuuksia ammatilliseen vahvistumiseen; ammattitaidon ja työelämäosaamisen kehittymiseen.

Johtopäätökset

Paltamon täystyöllisyyskokeilu on aktivointihanke, jonka julkilausuttuna tavoitteena on

	Sosiaalinen kuntoutus	Ammatillinen kuntoutus
Osata	Elämänhallinta Arkielämän taidot	Ammatillinen osaaminen ja koulutus Työssä oppiminen
Kyetä	Toimintakyky (Työ)yhteisöön sopeutuminen	Työkyky Kyky oppia uutta
Haluta	Osallistumishalu Tulevaisuuteen suuntautuminen	Työhalu, "työllistymishalu" Tavoitteellisuus
Täytyä	Työttömän roolista irrottautuminen	Työelämän säännöt ja vaatimukset
Voida	Sosiaalinen vahvistuminen	Ammatillinen vahvistuminen

Kuva 2. Sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen elementtejä vaikeasti työllistyvien kuntoutuksessa toimijuuden näkökulmasta

sekä edesauttaa ihmisten työllistymistä avoimille työmarkkinoille että lisätä heidän hyvinvointiaan ja sosiaalista osallisuuttaan. Tämä on harvinaista, sillä aktivoinnissa tavoitteet ja tulokset määrittyvät usein pikemmin työllisyys- kuin sosiaalipoliittisista lähtökohdista käsin (ks. Dean 2003; Karjalainen ym. 2008).

Kuntoutuksen näkökulmasta työllisyyskokeilu, kuten välityömarkkinat laajemminkin, asettuu ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen rajapinnoille. Ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus lomittuvat monella tapaa vaikeasti työllistyvien ja pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksessa. Tietyt sosiaalisen kuntoutuksen elementit ovat edellytyksiä ammatillisen kuntoutuksen toteuttamiselle. Usein sosiaalinen ja ammatillinen kuntoutus näyttävät kuitenkin sekoittuvan ja toteutuvan rinnakkain, toisiaan tukien. Tämä asettaa haasteita kuntoutusjärjestelmää kohtaan, jossa sosiaalinen ja ammatillinen kuntoutus toteutuvat usein erillään ja eri tahojen toimesta. Esiin nousee myös sellaisia ammatillisen kuntoutuksen elementtejä, jotka toistaiseksi näkyvät heikosti etenkin pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksessa. Tarvetta on vahvistaa muun muassa työssä oppimista, taitojen ylläpitoa ja työelämälähtöisyyttä. (Ks. myös Suikkanen & Lindh 2010; Karjalainen 2011.)

Paltamon työllisyyskokeilussa on pystytty yhdistämään ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä työllistettyjen toimijuuden tukemisessa. Työ itsessään ei kuntouta, ellei siihen tarvittaessa liitetä yksilöllisiä kuntouttavia elementtejä. Työvoimatalon kuntoutuksen käytännöt painottuvat sosiaalisesti vahvistamiseen sekä tukeen työympäristössä ja konkreettisissa työtehtävissä. Osittain tämä johtuu täystyöllisyyskokeilun luonteesta: mukana on myös niitä ihmisiä, joita ei normaalisti edes aktivoida. Osittain kyse on siitä, että ammatillisen vahvistamisen työmenetelmät ovat vasta muotoutumassa talon käytännöissä.

Vaikeasti työllistyvien ja pitkäaikaistyöttömien todelliset toimintamahdollisuudet näyttäytyvät niin Paltamon työllisyyskokeilussa kuin koko yhteiskunnassa varsin rajallisina. Kuntoutuksella voidaan tu-

kea työttömien toimijuutta (osata, kyetä, haluta, täytyä, voida), mutta todelliset mahdollisuudet, valinnanvapaudet ja työllistymisen ehdot muodostuvat suhteessa olemassa oleviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin (ks. Sen 1993). Kyse on laajemmasta yhteiskuntapoliittisesta linjauksesta: haluammeko todella luoda kaikille yhtäläiset mahdollisuudet työllistymiseen ja työelämään?

Työmarkkinoiden rakenteeseen ja kysynnän lisäämiseen voidaan kuntoutuksen keinoin vaikuttaa vain vähän. Tiiviimpi yhteistyö kuntoutuksen ja työelämän välillä myös työttömien tilanteissa olisi tärkeää. Kyse on lisäksi siitä, millaisia arvoja ja määreitä työntekoon liitämme (ks. Björklund 2008, 363; Dean ym. 2005). Onko palkkatyö ainoa tavoite vai voiko mahdollisuus omanlaiseensa hyvään elämään ja toimeliaisuuteen olla myös arvokasta ja tavoiteltavaa? Miten tällaista näkökulmaa voisi vahvistaa kuntoutuksessa esimerkiksi silloin, kun työllistymiseen ei ole realistisia mahdollisuuksia?

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöjä Paltamon täystyöllisyyskokeilussa. Työllisyyskokeilussa paikkakunnan työttömät työnhakijat työllistetään Työvoimatalon, mikäli he eivät työllisty avoimille työmarkkinoille. Työvoimatalon tavoitteena on löytää yksilöllisiä polkuja avoimille työmarkkinoille sekä ehkäistä syrjäytymistä. Artikkelissa kuntoutuksen tehtäväksi nähdään ihmisen toimijuuden ja toimintamahdollisuuksien tukeminen toimintavalmiuksien teorian viitekehyksestä. Tutkimusaineiston muodostavat Työvoimatalon ammattilaisten teemahaastattelut. Tutkimusmetodina on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Toimijuutta analysoidaan ”osata, kyetä, haluta, täytyä ja voida” -ulottuvuuksien avulla. Tulosten mukaan Työvoimatalon käytännöissä on voitu yhdistää ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä työllistet-

tyjen toimijuuden tukemisessa. Painopiste on ollut sosiaalisessa vahvistamisessa, joka samalla luo edellytyksiä ammatilliseen kuntoutukseen. Työllistymismahdollisuudet rajoittuvat usein välityömarkkinoille avointen työmarkkinoiden rakenteista johtuen.

Abstract

The article examines practices of vocational and social rehabilitation in the Paltamo Full-Employment Experiment. In the experiment all jobseekers at Paltamo are employed to the Labour House if they don't find employment from the open labour market. The goal is to find individual paths to the open labour market, as well as to prevent social exclusion. The article is based on the capability approach. Rehabilitation should support human agency and individual capabilities. The research material consists of professionals' focus-group interviews. The research method is theory-driven content analysis. The concept of agency is opened up with five dimensions. According to the results, elements of both vocational and social rehabilitation are used to support the agency of the people at the Labour House. The focus has been on the strengthening of social agency. This enables also vocational rehabilitation. The employment possibilities are often limited to the intermediate labour market due to the structures of the open labour market.

**VTM Peppi Saikku, tutkija,
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos**

**VTT Riitta-Liisa Kokko, erikoistutkija,
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos**

Lähteet

Aho S, Mäkiäho A (2012) Pitkään työttömänä olleiden työnhakijoiden työllistymisen esteet ja julkisiin työvoimapalveluihin osallistuminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 15/2012. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

- Ala-Kauhahuoma M, Kokko RL (2001) Tuettu työllistyminen väylänä avoimille työmarkkinoille – kokemuksia kehittämissuunnitelmista. Työpoliittinen Aikakauskirja, 44, 2, 39-45.
- Björklund L (2008) Kannustaminen ja moraali. Kannustamisen idea suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 1990-luvulta alkaen. Helsinki.
- Björklund L, Sarlio-Siintola S (2010) Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Hiilamo H, Saari J (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. A tutkimuksia 27. Tampere: Diakonia ammattikorkeakoulu. 37-70.
- Dean H (2003) Re-conceptualising Welfare-to-Work for People with Multiple Problems and Needs. Journal of Social Policy, 32, 3, 441-459.
- Dean H, Bonvin JM, Vielle P, Farvaque N (2005) Developing capabilities and rights in welfare-to-work policies. European Societies, 7, 1, 3-26.
- Heponiemi T, Wahlström M, Elovainio M, Sinervo T, Aalto AM, Keskimäki I (2008) Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys, 14/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Huotari A (2008) Paltamon Työtä Kaikille -hanke 31.12. 2008 Toiminimi Anne Huotarin selvitystyön loppuraportti. http://www.paltamo.fi/projektit/tyollisyys/Loppuraportti_Anne_Huotari.pdf, poimittu 19.9.2012
- Iivonen S, Matinmikko J, Palmu M, Romppainen R (2008) Paltamon Työtä Kaikille -jatkoselvitys. Raportti toiminnasta 1.9.-31.12.2008.
- Jyrkämä J (2004) Ikääntyminen ja ikääntyvien kuntoutus. Teoksessa Karjalainen V, Vilkkumaa I (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus. 153-160.
- Jyrkämä J (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä - hahmottelua teoreettis- metodologiseksi viitekehyyksi. Gerontologia 22, 4, 190-201.
- Järvikoski A (1994) Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Tutkimuksia 46/1994. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Järvikoski A, Härkäpää K (2004) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Karjalainen V (2004) Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa Karjalainen V, Vilkkumaa I (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus. 11-26.
- Karjalainen V (2011) Työttömien ammatillisen kuntou-

- tuksen kysymys. Teoksessa Järvikoski A, Lindh J, Suikkanen A (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 89-101.
- Karjalainen V, Saikku P, Pasuri A, Seppälä A (2008) Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset. Raportteja 20. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Kokko RL (2003) Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. Tutkimuksia 72/2003. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Kokko RL, Kotiranta PL (toim.) (2010) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009 – 2013. I osaraportti 2.6.2010. Avauksia 17/2010. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kokko RL, Saikku P (2010) Paltamon työllistämismallin kuntoutusvaikutusten arviointi. Teoksessa Kokko RL, Kotiranta PL (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009 – 2013. I osaraportti 2.6.2010. Avauksia 17/2010. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. 69-72.
- Kortteinen M, Tuomikoski H (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Laurikainen A, Huotari A (2010) Työllistämismallin historia. Teoksessa Kokko RL, Kotiranta PL (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009 – 2013. I osaraportti 2.6.2010. Avauksia 17/2010. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. 30-34.
- Lindh J, Suikkanen A (2011) Vammaisuuden teoriat ja kuntoutuksen problematiikka. Teoksessa Järvikoski A, Lindh J, Suikkanen A (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 121-134.
- Mäkitalo J, Suikkanen A, Ylisassi H, Linnankangas R (2008) Kuntoutus ja työelämä. Teoksessa: Rissanen P, Kallanranta T, Suikkanen A (toim.) Kuntoutus. 2.painos. Keuruu: Duodecim. 522-546.
- Nenonen T, Leeman L, Härkänen T, Tyyni U, Kaikkonen R, Koskinen S, Kokko RL, Kotiranta PL, Linnankangas E (2011) Terveys- ja hyvinvointivaikutukset – lähtötason tilanne 2009 – 2010. Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009 – 2013. Raportti 22/2011. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Patton MQ (1990) Qualitative Evaluation and Research Methods. Newbury Park: Sage.
- Rajavaara M (toim.) (2000) Yksilölliset palvelut ja ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömyys. Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvityksen seuranta tutkimuksen loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia 54. Helsinki: Kela.
- Rajavaara M (2009) Johdanto: Kuntoutuksen kehittäminen työelämän muutospainissa. Teoksessa Rajavaara M, Aalto L, Hinkka K (toim.) Kehittämistoimien työkäisten kuntoutuksen käytännöiksi. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen lähtökohdat. Kela, nettityöpapereita 7/2009. 7-13. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/14785/Nettityopapereita7.pdf>, poimittu 19.9.2012
- Robeyns I (2005) The capability approach: a theoretical survey. Journal of Human Development, 6, 1, 93-114.
- Saikku P (2011) Pitkäaikaistyöttömien terveyspalvelut ja kuntoutus – tarkastelua siirtymätyömarkkinoiden kehikossa. Yhteiskuntapolitiikka, 76, 1, 55-64.
- Sen A (1993) Capability and Well-being. Teoksessa Nussbaum M, Sen A (eds.) The Quality of Life. Oxford: Clarendon Press. 30-53.
- Suikkanen A (2008) Selvitystyö välityömarkkinoista. 13.10.2008. Päivitetty 4.5.2009. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=41254&name=DLFE-4806.pdf, poimittu 6.11.2012.
- Suikkanen A, Lindh J (2010) Työmarkkinakansalaisuus ja ammatillisen kuntoutuksen luova tuho. Kuntoutus, 33, 2, 53-62.
- Suikkanen A, Linnankangas R, Harjajärvi M, Martin M (2005) Kokeilusta KIPINÄÄ. Keski-ikäisten pitkäaikaistyöttömien kuntoutuskokeilun arviointi. Selvityksiä 2005:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Tuomi J, Sarajärvi A (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-3.painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Yin RK (1994) Case study research. Design and methods. 2nd edition. Thousand Oaks: Sage Publications.